

10. *Погребняк С.* Основні вимоги, що впливають із принципу верховенства права / Вісник Академії правових наук України. — 2007. — № 4. — С. 41–53.

11. *Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т.* — Х.: Право, 2008. — Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. — 726 с.

12. *Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у двох книгах* / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. — Книга перша: Верховенство права як принцип правової сис-

теми: проблеми теорії / Відп. ред. Н. М. Оніщенко. — К.: Юридична думка, 2008. — 344 с.

13. *Рабінович П.* Верховенство права як соціально-природний феномен (контури ідеалу) / Право України. — 2010. — № 3. — С. 19–23.

14. *Таманага Б.* Верховенство права: історія, політика, теорія / Пер. з англ. А. Іщенко. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. — 208 с.

15. *Шемшученко Ю.* Державний суверенітет і правова держава // Віче. — № 16. — 2010. — С. 2–3.

Ефективні технології соціального проектування: динаміка змін

Володимир ШЕДЯКОВ,
доктор соціологічних наук,
доцент, головний науковий співробітник
Національного інституту стратегічних досліджень

Світова криза формує передумови та вимоги не тільки технологічного і структурно-економічного оновлення, а й переформатування політичної реальності, надає можливість здійснення передових трансформацій.

Перший історичний вибір сьогодення: нація — творець або споживач, другий — самоцінність народу або його існування як світової обслуги. Саме від цього залежать пріоритети розвитку, вимоги до якості вирішення окремих питань, обмеження та підходи.

Водночас від обраних засобів залежатиме реально досягнута мета. До того ж в умовах змін у тенденціях розвитку наш ресурс, стратегія й тактика дій зобов'язані бути мобільними, гнучкими, сприйнятливими до всього передового, здатними до різноманітних форм прогресу. Шляхи забезпечення успіху є вельми різноманітними та самотутніми.

Отже, існує переплетення чинників (і відповідних процесів) збереження національної ідентичності регулятивно-організаційних форм і господарських структур — і не обмежених державними кордонами варіантів розвитку в реалізації стратегічних парадигм у конкурентній боротьбі, діапазон яких впливає на розуміння форм забезпечення національних інтересів у світі сьогодення.

Тож ефективним є аналіз логіки появи, ідеї певної інституції або механізму, а не автоматичне запозичення вдалої в конкретному середовищі схеми. І питання не в тому, як «ліквідувати відставання» в чомусь, а в тому, як «зберегти та наростити наявні переваги», сконцентрувати ресурси та маневрувати ними, підтримуючи «точки подальшого зростання» [1–3]. Безперечно, завдання соціальних технологій — надати інструментарій та методологію сприйняття, передбачення та трансформацій практики.

Світовий досвід уже наочно продемонстрував, що для ефективного функціонування національне господарство потребує створення адекватної інституційної бази у формі системи прав власності, юридичних

інститутів, політичних механізмів ухвалення рішень — усього того, що прийнято називати громадянським суспільством і що формує необхідне середовище для функціонування ринкових агентів. У глобалізованому світі часто саме структурно-організаційні особливості (за балансу економічної свободи та державного регулювання) стають чинниками, які визначають конкурентоспроможність країни. Утім, у теперішніх умовах не варто орієнтуватися на універсальні рецепти та елементарне розв'язання проблем.

Наше майбутнє може стати аж ніяк не часом високої культури, сильних національних ринків і гнучких силових структур, а передусім періодом поп-культури (зокрема й наукової), високотехнологічної зброї та наднаціональних маніпуляцій на глобальних ринках. Уже сьогодні по-новому складаються колізії між олігархією (промисловою та фінансовою), глобальними й національними ринками, лідерами та аутсайдерами.

Що далі відходять від аграрного укладу держави-лідери, то сильніше вони зацікавлені в його консервації в національних господарствах інших країн. Крім кінця держави в звичному раніше вигляді, крім кінця релігії як ефективного й адекватного засобу світоустрою, настає кінець політики знову-таки в її сучасній формі. На зміну державі-полісу приходять наддержави-мегаполіси. На зміну ідеологічній політиці приходять технологічна мегаполітика. Змінюється масштаб завдань та їхня якість. У цій ситуації нібито теоретично ангажовані проблеми обертаються своїми практичними боками, пов'язаними з намаганням вирішення завдань озброєння нашої держави досконалішим апаратом вивчення міжнародних зв'язків і впливу на тенденції, що не тільки вже реалізуються, а й щойно зароджуються [4].

Проте нині в Україні ще не зроблено вибору нового проекту розвитку, не закінчено інституційно-інфраструктурне оформлення адекватних новим умовам навіть системотворчих відносин. Прогаяння часу в цьому загрожує втратою суб'єктності: не маючи власної стратегії, перетворюєшся на елемент чужої, крокуєш від якості суб'єкта до рис об'єкта. Відтак сьогодні істотно збільшується значення історичної спадщини, соціальних ілюзій та «карнавальних» технологій у свідомому соціальному проектуванні дійсності: форми відомих процедур та явищ приховують геть інший зміст. Окреслилися й межі зростання: відчуття соціальної несправедливості підточує політичну стабільність, знижує ефективність управління країною. Кожний із попередніх етапів розвитку суспільства не тільки змінював ресурсну базу підготовки та здійснення інформаційного впливу, а й трансформував управлінську техніку. Якість присутності в інформаційній сфері постсучасності деддалі більше залежить від уміння оперувати хибними величинами соціального та індивідуального життя. Зростає й специфічна регулятивна роль химер суспільного сприйняття. Для успішного проведення нової модернізації необхідно вийти на так звані світові стандарти швидкості та обсягу отримання об'єктивної інформації, забезпечити її доступність і якість.

Проте Інтернет не тільки надає море інформації та допомагає ідентифікації першоджерел. Він також загострює проблему інформаційного шуму та відбору потрібного, полегшує підсоровування фактів під потрібний ряд. Нового звучання набуває формула Геракліта «багатознання розуму не навчає». Зростає цінність здібності створити нове, а також базових знань і методології, що дають змогу відібрати необхідне.

Значно змінюється соціальний простір. Наростає цінність малого, відторгнення очевидного примушення. Від моделей розвитку «дерево» або «кущ» дійсність загалом змінюється до «ризом» з невизначеністю напрямів подальшого зростання явищ і відповідною розмитістю підходів. Нині світ не тільки відходить від колишньої парадигми. Перехід до логіки постсучасності, до логіки свободи є водночас відмовою від єдності будь-якого базису розвитку. Як відомо, у політичному класицизмі й бароко залишалося дуже мало місця політичній творчості «інакше-мислення». Вибір, свобода його здійснення та відповідальність за нього стають перманентними.

Радикальний характер і розмах зрушень породжують складний рух, який одночасно поєднує в собі різні моделі, сценарії та процеси соціальних трансформацій. Ідеться про нові типи організаційного устрою, зняття жорстких меж, мозаїчність і розмитість управлінських процесів, поєднання різних елементів влади. Однак це — умови переформатування політичної реальності, ефективного впливу на стан суспільної, колективної та індивідуальної свідомості. «Свято опору системі» поєднує ознаки порядку й хаосу. За цих умов культура (і для кожного особлива, вибіркова) відкрита для всіх. Тепер ніхто нікому ні за що не зобов'язаний, кожен вибирає своє, близьке йому — і відповідає за свій вибір.

У повсякденному житті «простої людини» змішані цінності Заходу та Сходу, Відродження й Просвітництва. І природне середовище, і соціальна структура перестають бути надійною опорою, стаючи швидкоплинною й рухомою «обстановкою». Зрозуміло, свобода — аж ніяк не повсюдно наявний емпіричний факт, а її вимога. Це і виклик кожному, і зміна керівних дій, а також ресурсів елементів суспільства, що утворюють владу [5–8]. Перехідність тут — і елемент миті сконцентрованої трансформації (національної, пострадянського транзиту, глобальної), і корінна характеристика нової епохи як цілісного явища.

Саме тому виявити факти нових динамік неймовірно важко: вони різноманітні й приховані тотальністю цифр домінуючих тенденцій та суперечностей минулого. Дається взнаки й звичка до одноманітності (аграрний устрій або модерністське нав'язування волі до прогресу).

Отже, внаслідок зміни соціального простору в умовах зміцнення тенденцій постсучасної трансформації стимулювання бажаних трансформацій стає загальним, часто — єдиною можливим і ефективнішим. Безперечно, техніки таких змін існували та вдосконалювалися дуже давно, але саме тепер вони органічно базуються на особливостях сьогодення та мають додаткову високу соціальну ефективність [9; 10].

Якщо адміністрування може базуватися на примусі або спонуканні, стимулювання — це насамперед здатність надавати форму тому, чого бажають.

Природно, що цей тип влади базується на привабливості певних культур і цінностей. Прерогативи керівників при цьому аж ніяк не відмінюються, але змінюють форми та механізми.

Так, П. Чекланд захищав саме м'які системи управління, необхідні для «енергійного розв'язання неупорядкованих проблем реального світу, що є слабо-структурованим». Звідси — імператив Г. Ферстера: «Дій завжди так, щоб розширити можливості наступного вибору». Для цього не зачиняй перед собою жодних «дверей», не зациклюйся на одній дрібниці — забезпечуй доступ до багатьох комбінацій. Що більше альтернатив збереже собі людина, то успішніше зможе досягти бажаного результату. Водночас, за звісною класифікацією, реалізація кожного з цих шляхів поєднує в собі ознаки стандартів можливої поведінки суб'єкта як «лева» чи «лисиці».

На соціально-структурному рівні відповідне реформування інколи, наприклад, позбавляє раціональності існування посередницьких ланок, перетворює зайнятих у контрольно-розпорядчих діях на радників з підвищення професійної рішень та спрощує систему управління. У площині соціокультурній — в оновлених корпораціях замість традиційного культу дисциплінованості, лояльності, сервільності з'являються цінності професіоналізму, солідарності, які завдяки поширенню Інтернету становлять особливий пріоритет і в субкультурах автономній, і в цілісній гібридній культурі корпорацій. Жорсткий менеджмент із беззастережним виконанням наказів і поділом трудового колективу на командирів і підлеглих змінюється демократичним м'яким управлінням, що стимулює ініціативу та пошук. Зміцнюються усвідомлення більшістю співпрацівників значення діяльності підприємства, взаємовплив окремих операцій та їхньої ролі в загальній мережі.

Соціальна система за рахунок гнучкості, рухливості поверхневих шарів зберігає фундаментальні, абсолютні цінності етносу. Зв'язки хоча й трансформуються під впливом зовнішнього середовища, але в межах, заданих необхідністю збереження та вдосконалення структури. Поведінка систем за аналогічних вхідних сигналів може бути геть різною. Так звана кібернетика другого порядку якраз акцентує увагу на автономії складних ієрархічних систем і готує до цілісного їх сприйняття, не передбачаючи аналітичної дезінтеграції (наприклад, для спрощеного уявлення та розвитку проектування й керування).

Отже, для збереження адекватності управління новим умовам варто здійснювати перехід від практики команд та інструкцій до самої координації на базі тенденцій, які лише частково регламентують діяльність. Під час взаємодії в структурі соціуму тисяч індивідів відбувається спонтанна самоорганізація та самозбереження порядків і традицій, надзавдання яких — відтворення системи. Усвідомити їх у всій повноті неможливо. Соціальна цілісність тому й виживає, що ми не намагаємося та не можемо контролювати її повністю й централізовано. Забезпечення ж укоріненості змін у суспільстві досягається наданням прогресивних форм існуючим традиціям. Просування далі сформованого «стандарту» базових параметрів створює прогресивні (що заважають наперед) мутації суспільних політико-економічних систем.

Історичний досвід, специфіка шляху, унікальна культура та власна соціальна пам'ять народу диктують конкретну нормативну для регіону модель поведінки. Поеле-

ментна соціальна технологія може спростити «спроби визначити, чи здатна певна економічна або політична дія дати передбачений або бажаний результат» [11, с. 69]. Так, відповідно до аналізу *Ф. А. Хайєка*, справа – в неконцентрованості знання і досвіду (на відміну від влади). При цьому знання втілюється не так у фактах, як у звичках і традиціях, навичках та інтуїції, передаючись під час взаємодії людей.

Ці міркування дають змогу фон *Хайєку* скласти «літанию помилок», куди він включає: «1) ідею, що безглуздо дотримуватися того, що не піддається науковому обґрунтуванню або не підтверджується спостереженням (Моно, Борн); 2) ідею, що безглуздо наслідувати те, що незрозуміло; 3) пов'язану з попередніми ідею, що безглуздо дотримуватися певної лінії поведінки, якщо її мета повністю не визначена заздалегідь (Ейнштейн, Рассел, Кейнс); 4) також тісно пов'язану з попередніми ідею, що безглуздо робити щось, якщо всі наслідки цього невідомі заздалегідь і якщо додатково ці повністю спостережувані й усвідомлювані наслідки не вигідні (утилітаристи)» [12, с. 109]. І ніхто не може володіти всією повнотою знань, бо неможливо поглянути на світ з позицій усіх інших індивідів, увібрати всі відтінки їхнього розуміння довкілля.

Зростання значення в суспільстві різних соціальних мереж – найважливіша характеристика не тільки суспільної тканини, а й ефективного регіонального управління. Однак характерний для них «м'який» вплив передбачає визнання суб'єктивності, неповноти та внутрішньої обмеженості уявлень кожного. Керівник у цій ситуації аж ніяк не безсилий, якщо в змозі забезпечити стимулювання бажаних процесів, ліквідацію перешкод на шляху розгортання об'єктивних закономірностей соціального розвитку та покращення середовища виконання кожним своїх функцій. Утім, можливості раціонально спланованих та добре керованих управлінських впливів обмежені завжди та повсюдно. До того ж аналіз багатьох подій підтверджує: додаткове ускладнення проблем інколи починає виникати через прагнення зламу циклу, насильницький перехід до нової якості.

Період «бурі та натиску» робив характерними, звичними та загальними технології адміністрування та жорсткого управління-насильства. Цей підхід колись доволі повно виклав великий радянський селекціонер Іван Мічурін: «Ми не можемо чекати милостей від природи. Взяти їх у неї – наше завдання». Пригадаймо також: «природа – не храм, а майстерня», «коли ворог не здається...».

Нинішня цивілізація взагалі розвивалася на ідеях жорсткої утопічної соціальної інженерії, які закладені Платоном і Руссо, Марксом, Вольтером. Вони передбачають, що всі корисні інституції начебто є результатом цілеспрямованого та усвідомленого конструювання. Раніше це іноді було виправдано та унормовано. Інша річ – період глобальної трансформації, проростання блоків майбутнього, фіксації господарських систем до-, пост- і власне індустріальних в одному часовому просторі. На передній план виходять процеси, які жорстко не детермінуються принципово. Або ними не можна керувати взагалі, або ж можливості проектування та регуляції із запланованими наслідками обмежені.

Відтак ефективними мають стати визначення базового бажаного напрямку змін та їх цілеспрямована підтримка, а не жорстка послідовність прорахованих кроків. У цій ситуації корисними є не стільки поодинокі спеціальні рішення, скільки утворення адекватного середовища. Так, відповідні підходи передбачають варіанти проектно-матричного управління та утворення на їх основі «управлінських композицій», які можуть дати великий ефект саме під час зміцнення постсучасних тенденцій.

Безперечно, посилення таких орієнтацій відбувається неоднорідно: воно диференціюється для різних професійних і демографічних груп, відчуває вплив «великих кондратьєвських хвиль» та циклів розвитку, часто набуває прихованих, інверсійних чи застарілих форм.

Своєрідний характер співвідношення макро- та мікрочинників розвитку соціальних відносин за «стабільної нестабільності» підвищує вимоги до свободи та відповідальності людей, посилює вплив народних традицій, вітчизняного досвіду й соціальної спадщини. Відтак складаються умови для підвищення ефективності прийомів гнучкого управління в межах стратегії використання технологій непрямих дій та *smart power* («розумна сила») в єдності варіантів жорсткої та м'якої влади з метою вирішення складних багатоаспектних завдань.

Стимулювання бажаних трансформацій може здійснюватися через забезпечення: 1) формування загального (сукупного) середовища потрібних змін; 2) створення «точок конденсації» (людських, регіональних, соціальних, етнонаціональних, професійних, вікових тощо) потрібних зсувів; 3) проведення відповідного маневру складовими частинами ресурсної бази.

При цьому підвищення ефективності соціального управління через стимулювання необхідних змін потребує: 1) розвитку гнучких режимів діяльності; 2) вибору місць «точкового розвитку»; 3) забезпечення законодавчого поля соціальних відносин; 4) розширення демократії та самодіяльності; 5) врахування регіональних традицій.

Джерела

1. Конкурентоспроможність і сталий розвиток у глобальній перспективі. Доповіді і повідомлення Міжнародного конф. / За ред. О. Г. Білоруса, В. М. Ворони. – К.: ІСЕМВ НАН України, ІС НАН України. – 2005. – 203 с.
2. Чужиков В. І. Моделі європейської інтеграції, або Навіщо Україні ЄС // Віче. – 2009. – № 16 (253). – С. 8–10.
3. Шедяков В. Є. Конкурентоспроможність національного проекту економічного розвитку в інформаційну епоху // Формування ринкових відносин в Україні – 2005. – № 10 (53). – С. 16–22.
4. Kurth J. Toward the Postmodern World // Dialogic. – 1993. – № 2. – Р. 8–13.
5. Шедяков В. Е. Постсовременная геополитика: социокультурное содержание, региональное измерение // Регион: проблемы и перспективы. – 1998. – №2–3. – С. 45–53.
6. Бергер П., Лукман Н. Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания. – М.: Медиум, 1995. – 333 с.
7. Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
8. Диксон П. Бизнес-тренды: Стратегическое моделирование будущего. – М.: Эксмо, 2005. – 480 с.
9. Богданович І. І., Шедяков В. Є. Модерн і Постмодерн: парадигми розвитку України // Віче. – 2009. – № 18. – С. 2–4.
10. Шедяков В. Є. Можливості ефективної організації та стимулювання бажаних трансформацій // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2010. – Вип. 19. – С. 327–338.
11. Поплер К. Ницета историцизма. – М.: Прогресс, 1993. – 187 с.
12. Хайек Ф. А. Пагубная самонадеянность. – М.: Новости, 1992. – 304 с.